

היכן ומתי חייבים במעשרות¹

קדושת ארץ ישראל

אין ארץ ישראל קדושה מעצמה, שנתחייב בה בחובות התלויות בה, אלא מלך ישראל ובית הדין מצווים לקדש אותה לשם כך.

לאחר שכבשו ישראל את הארץ במשך שבע שנים, וחילקו אותה במשך שבע שנים נוספות, קידש יהושע את הארץ ומאז התחילו לנהוג בה קדושה ולקיים את המצוות התלויות בארץ: תרומות ומעשרות, שמיטים ויובלות.

משחרב הבית הראשון, ונכבשה הארץ מידי ישראל ובטלה בעלותם עליה - בטלה קדושת הארץ ויושביה היו פטורים מכל המצוות התלויות בארץ, וכל שכן שהגולים היו פטורים במקום גלותם ממצוות אלה.

כשחזרו ישראל ובנו את הבית השני בימי עזרא, חזרו וקידשו את הארץ קדושה שלא היתה תלויה בעצמאות מדינית או בבעלות ממלכתית. נמצא, שקדושה שנייה זו קדושה לשעתה ולעתיד לבוא, ולא בטלה עם חורבן הבית השני. וכל שנות הגלות, עד היום הזה, כל יהודי שיש לו בעלות אזרחית על אדמה בארץ ישראל - פירותיה חייבים בתרומות ובמעשרות. אדמת ארץ ישראל שבבעלות גוי, יש אומרים שקדושתה לעניין תרומות ומעשרות נתבטלה ופירותיה כאילו גדלו בחו"ל; ויש אומרים שהואיל והיא מן האדמה שנתקדשה על ידי עזרא, אין קדושתה בטלה לעולם, אלא שעבודת הגוי בפירות וגמר עבודתו בהם היא הפוטר את הפירות מתרומות וממעשרות. אבל אם קנה יהודי את הפירות וגמר את המלאכה בהם - הפירות חייבים בתרומות ובמעשרות.

קדושת עזרא - תוקפה ותחומיה

יש אומרים שעזרא קידש קדושה שהיא מן התורה, אבל רוב הפוסקים סוברים שאין הארץ יכולה להתקדש לתרומות ומעשרות מן התורה אלא בזמן שרוב ישראל יושבים בה; ונמצא חיוב תרומות ומעשרות בימי בית שני וגם בזמן הזה - רק מדרבנן.

עזרא לא קידש את כל הארץ, שהיתה כבושה בידי עולי מצרים, כי אם את החלק שהחזיקו בו עולי בבל, ואילו את החלקים האחרים השאיר בפטור.

דוד המלך כבש את סוריה, את ארם צובא, את ארם נהריים ואת ארם דמשק, ונתחייבו יהודים שיש להם אדמה במקומות אלה להפריש בהם תרו"מ.

הנביאים הנהיגו שגם בבבל ינהגו כך, וחכמי בית שני חייבו גם את מצרים, ובדורות שאחרי כן חייבו גם את עמון ואת מואב בהפרשת תרומות ומעשרות.

¹ <http://www.daat.ac.il/daat/toshba/maagal/trumot3.htm>

כל הארצות האחרות, הרחוקות מארץ ישראל, פטורות מהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן. אף על פי שכיום אין מקום שחובת הפרשת תרו"מ חלה בו מדאורייתא, מכל מקום - עיקר המצווה הוא בארץ ישראל. ובהרבה עניינים מחמירים בה כאילו היתה מצווה דאורייתא.

יש אומרים שהארצות הסמוכות לארץ, שהוזכרו למעלה, חובת הפרשת תרומות ומעשרות עדיין נוהגת בהם, ויש אומרים שנתבטלה התקנה. אך בכל ארץ ישראל המוחזקת כיום בידינו, בין שהחזיקו בה עולי בבל ובין שלא החזיקו בה, מפרישים בה תרומות ומעשרות.

עקרונות ההפרשה

תרומות ומעשרות מהתורה ומדרבנן

נצטוונו מן התורה להפריש תרומות ומעשרות, ולתת אותם לכוהנים וללוויים. מצווה זו היא מן המצוות התלויות בארץ, שאינן נוהגות מן התורה אלא בארץ ישראל. מן התורה, אין מפרישים אלא מדגן תירוש ויצהר. דגן - היינו חיטה ושעורה ותולדותיהן: שיפון, כוסמת ושיבולת שועל. תירוש - הוא יין. יצהר - שמן זית. מדרבנן חייבים על כל גידולי קרקע שהם מאכל אדם.

מה חייב במעשרות

כלל אמרו במעשרות: "כל שהוא אוכל ונשמר וגידולו מן הארץ - חייב במעשרות". "אוכל" - מאכל אדם, להוציא צמחי תרבות אחרים; בין שהם משמשים מאכל בהמה ובין שהם משמשים לצורך אחר - הם פטורים. "נשמר" - פרט להפקר, שאם הפקיר את פירות שדהו ופירות גנו, פטורים הם מתרומות ומעשרות (מטעם זה פטורים פירות שביעית מתרומות ומעשרות, שהרי הם הפקר). "וגידולו מן הארץ" - להוציא פטריות, שאינן צמחים במובן זה.

סדר ההפרשות

סדר הפרשת תרו"מ כך הוא: מקודם הוא מפריש תרומה, אחר כך מעשר ראשון, ואחר כך מעשר שני או מעשר עני.

תרומה גדולה

תרומה גדולה ניתנת לכהן, ונאכלת לכוהנים ולבני ביתם - אחד זכרים ואחד נקבות, ואפילו לעבדי כוהנים; אבל לזרים היא אסורה. התרומה נאכלת רק לטהורים, ובזמן הזה - שכולנו טמאי מת ואיננו יכולים ליטור - התרומה אסורה באכילה לכולם, ואינה מותרת לכוהנים אלא בהנאה, דהיינו להאכילה לבהמותיהם, ולהסיקה כדי לבשל בה ולהתחמם כנגדה. וכן מותר לכוהנים לערב תרומה בחולין ולבטלה ברוב, ולזרוע את התערובת; ואם זרעו תרומה בלי לבטלה מקודם, גם גידולי תרומה - תרומה.

מן התורה אין לתרומה שיעור: חיטה אחת פוטרת את כל הערמה; וכן אם רוצה לעשות את כל הערמה תרומה - עושה, כולה מתקדשת בקדושת תרומה. ובלבד שישייר משהו שייפטר על ידי הפרשה זו, שאם לא שייר - אין כאן תרומה שהרי לא הפריש דבר מדבר.

חכמים תיקנו שלושה שיעורים לתרומה: מי שיש לו עין טובה נותן אחד מארבעים, עין בינונית - אחד מחמישים (2%), ועין רעה - אחד משישים. ובזמן הזה, שאין הכוהן אוכל את התרומה, נותנים לכתחילה משהו, כדין תורה.

מעשר ותרומת מעשר

אחרי שהפריש את התרומה - מפריש מן הנשאר אחד מעשרה למעשר ראשון, הוא חלקו של הלוי.

ממעשר זה מפרישים מעשר - מעשר מן המעשר - הניתן לכוהן. דין המעשר מן המעשר להיות קדוש כקדושת תרומה, ולכן הוא נקרא גם 'תרומת מעשר'. חלקו של הלוי הוא אפוא תשעה אחוזים, וחלקו של הכוהן - שניים למאה תרומה ואחד למאה תרומת מעשר. חלקו של הלוי, לאחר שהופרש ממנו תרומת מעשר הוא חולין, ומותר לזרים, ואין בו כל קדושה.

מעשר שני ומעשר עני

אחרי שהופרש מעשר ראשון, מפרישים מן הנשאר מעשר שני, וזה בשנים א' וב' מן השמיטה; ובשנה השלישית מפרישים במקום זה מעשר עני. ושוב בשנים ד' וה' - מעשר שני, ובשנה השישית - מעשר עני.

מעשר שני שייך לבעלים, וחייב להעלות אותו לירושלים ולאכול אותו בירושלים בטהרה ובקדושה. וכי ירחק ממנו המקום ויקשה עליו להעלותו לירושלים - יפדה את המעשר בכסף, יוסיף חומש (25%), יעלה את הכסף לירושלים, ושם ישהה עד שיוציא את הכסף על מאכל ומשתה.

מעשר שני אסור לאוכלו בטומאה, ולכן בזמן הזה אסור מעשר שני באכילה ובהנאה. אך הואיל והקדש שווה מאה שחיללו על שווה פרוטה - מחולל, יכול אדם בזמן הזה לחלל את כל מעשר שני שלו על פרוטה ולשחוק את הפרוטה ולקלקלה; כי קדושת מעשר שני נתבטלה מן הפירות שנפדו, והיא חלה על הפרוטה - לאסור את הנאתה מחוץ לירושלים. יש המתירים לפדות פירות מעשר שני מרובים על פירות חולין מועטים, במקום לחללם על פרוטה.

דין מעשר עני הוא - להינתן לעניים. פירות שלא הופרשו מהם מתנות נקראים "טבל", והם אסורים באכילה.

מעשרות כוהן לוי ועני

גם הכוהן והלוי חייבים בהפרשת תרו"מ, אבל אינם חייבים לתת את המתנות שלהם לאחרים. אלא הכוהן זוכה בתרומתו ובמעשר ראשון ובתרומת מעשר, והלוי זוכה במעשר ראשון בלבד.

כוהן ולוי שקנו פירות בלתי מעושרים, אם קנו לפני שנתחייבו במעשרות - הם מעשרים וזוכים במתנותיהם, ואם קנו אחרי שנתחייבו הפירות במעשרות - לא זכו במתנותיהם וחייבים להוציא את המתנות לכוהנים וללוויים אחרים. אין דין העני במעשר עני כדין

הכוהן והלוי במתנותיהם, שאין העני זוכה במעשר עני מפירות שצמחו בשדהו אלא נותן את המעשר לעני אחר.

עונת המעשרות

אין הפירות חייבים בתרו"מ אלא כשהוא קוטף אותם בזמן שהם ראויים לאכילה לכל הפחות בשעת הדחק, וזה נקרא "הגיעו לעונת המעשרות". היו ראויים לאכילה גם כשהם קטנים - אעפ"י שאין דרך רוב בני אדם לקטוף אותם עד שיגדלו, חייבים גם קטנים, כגון המלפפונים, הפלפל הירוק והבצל הירוק.

הגיעו לעונת המעשרות ועדיין הם מחוברים לקרקע, והפריש מהם תרו"מ בהיותם מחוברים - לא חלה ההפרשה וכאילו לא אמר כלום; בין אם הפריש מן המחובר על המחובר, ובין אם הפריש מן המחובר על התלוש, ובין אם הפריש מן התלוש על המחובר. תלש את הפירות - רשאי לאכול מהם בלי הפרשה עד שיגמור את כל מלאכתם ויכניסם אל תוך ביתו. ואם בדעתו למכור אותם, מתחייב כשגמר את כל מלאכתם בגורן; וזהו שקראו חכמים "מירוח", והוא גמר מלאכה למעשר. הפריש מיד אחרי שתלש, אף על פי שלא נתחייב עדיין בתרומות ובמעשרות - חלה הפרשתו ונפטרו הפירות.

הואיל ואין הפירות מתחייבים בתרו"מ אלא אחר גמר מלאכה, אם גמר גוי מלאכה של פירות שגדלו באדמת א"י - אף על פי שהפירות קדושים לתרומות ומעשרות - אינו חייב להפריש מהם, שהרי הם כאילו לא נגמרה מלאכתם. יתרה מזו: דינם כפירות פטורים, שאם הפריש מהם אין תרומתם תרומה.

ראש השנה למעשרות

הואיל ונשתנו השנים אחת מן השנייה, שיש שנים שחייבים להפריש בהן מעשר שני, ובשנים אחרות חייבים להפריש מעשר עני, וכן אין לעשר מפירות שנה אחת על חברתה, יש צורך לקבוע מתי חל ר"ה לפירות. ברוב הפירות הולכים בזה אחרי עונת המעשרות: שאם הבשילו הפירות והגיעו לעונת המעשרות לפני ראש השנה, נתחייבו לפי סדר מעשרות של השנה הקודמת, ואין מעשרים מהם על הפירות שהבשילו והגיעו לעונת המעשרות אחרי ראש השנה. א' בתשרי הוא ר"ה לכל פרי העץ.

קביעת עונת המעשרות לעניין זה היא דבר מסובך ושנוי במחלוקת רבה, ולכן צריך לעשות שאלת חכם בכל צמח וצמח. בפרי שאינו יודע בבירור מאיזו שנה הוא - יפריש מעשר שני ומעשר עני כאחד.

איסור טבל

מדרבנן חייבוהו שלא יאכל אכילת קבע לפני שהפריש תרו"מ, אעפ"י שעדיין אינו חייב להפריש; אבל כל הנאה אחרת, אפילו של כילוי, כגון להאכיל טבל לבהמתו ולזרוע טבל לפני גמר מלאכה - מותר גם מדרבנן. נגמרה מלאכתם, נאסרו הפירות באיסור טבל מן התורה, ואסורים אפילו באכילת ארעי ובכל הנאה שיש בה כילוי הפירות.

מצוות הפרשה ומצוות נתינה

תרומות ומעשרות מצוותם בהפרשה ומצוותם בנתינה. כל זמן שאינו בא לאכול, אינו מחויב להפריש את המתנות. אין תרומות ומעשרות דומות למצווה כהנחת תפילין וכקריאת שמע, שחייב לעשותם בכל יום. בא לאכול מן הפירות, נתחייב להפריש. והרי הדבר דומה למצוות שחיטה, שמי שיש לו בהמה אינו חייב לשחוט אותה כדי לקיים מצוות שחיטה, אך כשהוא בא לאכול את בשרה - נתחייב לשחוט.

מי שהפריש את כל תרומותיו ומעשרותיו, הותרו פירותיו לאכילה, ומעכשיו נתחייב לתת את המתנות שהפריש לכהנים וללוויים. אם לא נתן אותם לבעליהם - עבר על מצוות נתינה וגזל את הכהנים ואת הלוויים, אך פירותיו מתוקנים ומותרים באכילה. וכן אם אבדו המתנות אחרי הפרשתן, לא חזרו פירותיו לטבלם.

דמאי

בזמנו של יוחנן כוהן גדול התרבו עמי הארץ שלא רצו להפריש מעשרות. הם דימו בטעות שאיסור טבל חל רק על פירות שלא הופרשה מהם תרומה, ולאחר שהפרישו תרומה חשבו שאין פירותיהם טבל אף שלא הפרישו ולא נתנו את שאר המעשרות. נמצא שנכשלו ישראל באכילת טבל משום שלא הפרישו מעשרות, אף על פי שהפרישו תרומה. עמד יוחנן כוהן גדול ותיקן, שכל הקונה מעם-הארץ יפריש מעשר ראשון משום ספק, וממנו תרומת מעשר, ואחר כך יפריש מעשר שני ויפדה אותו, או יפריש מעשר עני. וכל זה כדי לקיים מצוות הפרשה, לתקן את פירותיו שלא יישארו באיסורם. אבל אינו חייב לתת אותם לבעליהם מפני שהדבר ספק, שמא הופרשו כבר המתנות, וכל ספק חיוב דיני ממונות - פטור, שהמוציא מחברו עליו הראיה. פירות אלה של עם הארץ, שאין אנו מאמינים לו שהפריש, נקראים "דמאי".

הפרשת תרומות ומעשרות בזמן הזה

בזמן הזה נוהגים רוב ישראל שמפרישים תרומות ומעשרות כדי להתיר פירותיהם לאכילה, ואינם נותנים אותם לבעליהם אלא מאבדים את התרומה ואת תרומת המעשר, שהם אסורים לישראל באכילה ובהנאה של כילוי, ואת מעשר הלוי מעכבים לעצמם, שהרי מעשר זה מותר לזרים. ולמה אין נותנים להם מתנותיהם? לפי שאין להם עדויות ברורות על ייחוסם. ופדיון הבן שהוחזקו בו הם ואבותיהם - שהיו נוהגים בו בחוצה לארץ - נוטלים מתוך חזקת כהונה, אבל תרומות ומעשרות שלא הוחזקו בהם - אומרים להם 'הביאו ראיה וטלו'. וטענה זו מספיקה בקושי לתרומות ומעשרות, אך בוודאי אינה מספיקה למעשר עני.